

BEVEZETŐ

Egy erdélyi könyvesház, a marosvásárhelyi Teleki–Bolyai Könyvtár köteteiben található ex libriseket mutatja be ez a könyv. A kötetek egykori tulajdonosainak felderítése során kerültek felszínre ezek a régi könyvekbe ragasztott tulajdonjegyek. A könyvtárban több ezer, ex librist hordozó kötet található; ez a nagyságrend valójában a műemlékkönyvtár kialakulástörténetéből következik. A ma több mint 200 000 kötetes gyűjtemény ugyanis két nagy múltú erdélyi könyvtár: a Teleki Sámuel által alapított és 1802-től nyilvános könyvtárként működő *Teleki Téka*, valamint a XVI. századi alapítású kisiskolából felnövő *Marosvásárhelyi Református Kollégiumi Könyvtár* egyesítése folytán jött létre. A második világháborút követő változások következtében az elmúlt fél évszázadban különböző töredékkönyvtárak kerültek az állományba: az államosításkor felszámolt mikházi ferences kolostor könyvtárának egy része, néhány felekezeti iskolai könyvtár anyaga és jó néhány kötet a környékbeli kastélyok házi tékáiból. Utóbb néhány Marosvásárhelyhez kötődő könyvgyűjtő értelmiségi ajándékozással gyarapította a könyvtár állományát. A két törzssanyag, a Teleki Téka és a Bolyaiak nevét hordozó kollégiumi könyvtár kötetei a gyűjtemények eredeti ex libriseit hordozzák. A 40 000 kötetes Teleki Téka legtöbb kötetében a könyvtáralapító Teleki Sámuel és a könyvgyűjtésben neki segédkező felesége, iktári Bethlen Zsuzsanna könyvjegyeit találjuk.¹ A református kollégium könyveit pedig 1858 körül látták el az iskola ex librisével.² Azonkívül a Teleki–Bolyai Könyvtár számos régi könyve az előző tulajdonosok könyvjegyét is őrzi.

A katalógus a marosvásárhelyi könyvtár köteteiben található ex librisek egy-egy darabját tartalmazza. Közülük néhány csak egy-két példányban fordul elő, míg némelyekből több száz, olykor ezer darab is létezik. Mint látni fogjuk, van olyan könyvjegy, amely nem kimondottan ex librisnek készült. Minthogy kizárólag könyvbe ragasztva találtuk őket, nem kétséges, hogy a könyvjegy tulajdonképpeni funkcióját töltik be, azaz a kötet tulajdonosának megjelölésére szolgálnak.

Kötetünk gerincét az ex librisekről készített képanyag képezi. Az ex libriseket egyfajta tematikus felosztásba, a könyvtárjegy típusokon belül kronológiai

¹ A könyvtáralapító Teleki Sámuel nem sokkal halála előtt készítette el a marosvásárhelyi könyvesházban akkor már a közönség hasznát szolgáló gyűjteménye számára címeres könyvjegyét. 1820–1822 között Bécsből marosvásárhelyi könyvtárosához írott leveleiben jelzi az ex librisek leküldését. (DEÉ NAGY Anikó, *A könyvtáralapító Teleki Sámuel*, Kolozsvár, az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása, 1997, 226–227; DEÉ NAGY Anikó, *Könyvgyűjtő asszonyok a XVIII. században*, in *Emlékkönyv Jakó Zsigmond születésének nyolcvanadik évfordulójára*, Kolozsvár, az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása, 1996, 147.

² KONCZ József, *A marosvásárhelyi belv. bitv. főtanodai könyvtár ismertetése*, in *Magyar Könyvszemle*, 1879, 229.

sorrendbe helyeztük. A possessorokat a katalógus leíró részében betűrendes felsorolásban találja az olvasó.

A könyvjegyek leírása a következő elemeket tartalmazza:

– *a tulajdonos neve*, néha a nemzetközi szakirodalomban használt formában, azaz az ex librisen megjelenő formától eltérően. Az esetleges névvariációt zárójelben tüntettük fel. A név után a tulajdonos *születési és elhalálozási éve* áll, amennyiben ezt nem ismerjük, működésének hozzávetőleges datálása: év vagy évszázad megjelölésével. A keltezett ex librisek esetében az illető évszám szerepel, néhány esetben a kötetben lévő autográf possessorbejegyzésekből kölcsönöztük az adatokat. Ezt követik a tulajdonos *tevékenységére* vonatkozó fontosabb információk,

– *a könyvjegy fajtái* tulajdonoskategoróriák és az ex libris formaeszközei szerint,

– *a készítő neve*, esetenként külön a rajzoló és a metsző feltüntetésével. Zárójelben megjelenik annak vagy azoknak a városoknak a neve, ahol az illető művész dolgozott,

– *a készítés technikája*,

– *nemzetközi katalógusok konkordanciái* (a teljes címléírást az *Irodalom* csillaggal jelzett tételei között találjuk),

– az ex librisen szereplő *jelmondat*,

– az eredeti könyvjegy *méretei*: magassága és szélessége milliméterben (Ez az adat csak akkor hiteles, ha a nyomaton az ex libris eredeti kerete látható. Amennyiben ezt a könyvbe ragasztáskor levágták, az értékek bizonytalanok.),

– az *ex libris sorszám*a az esetleges visszakeresés megkönnyítését szolgálja a képanyagban (a színes képek számát dőlt számokkal szedtük). Mellette található a könyvjegy hordozó kötet *belyrajzi száma*.

A katalógus leíró részét a *Függelék* követi, ahol az érdeklődő megtalálja az *Ex libris-fajták* felsorolását a katalógusban kapott sorszámok feltüntetésével, ahogy a *Jelmondatok*, az *Alkotóművészek* és a *Tulajdonosok* jegyzékét is. A kötetet végül a témára vonatkozó legfontosabb *Irodalom* zárja.

A marosvásárhelyi Teleki–Bolyai könyvtár régi könyveiben lévő ex librisek sajtó alá rendezése évekig váratott magára. Megfelelő szakkönyvek hiányában különösen a tulajdonosok azonosítása okozott nehézséget. Csak a közelmúltban kerülhetett sor a külföldi könyvtárakban lévő ex libris-katalógusok, szakkönyvek helyszíni tanulmányozására. Itt szeretnék köszönetet mondani a Domus Hungarica Scientiarum et Artium keretében kapott támogatásért, mely lehetővé tette a magyarországi könyvtárakban végzett kutatásaimat.

A katalógusban szereplő könyvjegy-tulajdonosok azonosítását az Országos Széchényi Könyvtár, az MTA Könyvtára, a bázeli Egyetemi Könyvtár és a zürichi Zentralbibliothek szakirodalmának felhasználásával végeztem el. Hálásan köszönöm a felsorolt intézmények munkatársainak segítőkészségét.

Köszönöm a Teleki–Bolyai Könyvtárban dolgozó kollegáim lelkes együttműködését, mellyel egy-egy újabb könyvjegy felszínre kerülését jelezték. Kelemen Sándornak külön köszönöm az ex librist hordozó kötetek kikeresését. Simon Endre marosvásárhelyi képzőművésznek hálás vagyok az ex librisek előállításának technikájának megállapításához nyújtott szakvéleményezésért.